

ДО ПИТАННЯ ПРО ДОЦІЛЬНІСТЬ ДОПОВНЕННЯ Ч. 2 СТ. 76 ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Грабовська Оксана Олександрівна,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного процесу
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Здійснено аналіз змісту положення – новації, закріпленої у ч. 2 ст. 76 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), відповідно до якої особливості визначення шкоди, завданої в результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку, встановлюються Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

З огляду на усталені традиції формування та розташування положень в національному ЦПК України висловлено сумнів щодо закріплення зазначеного положення в ЦПК України загалом та у ч. 2 ст. 76 зокрема. Стверджується, що справи даної категорії – різновид справ про відшкодування шкоди, які розглядаються та вирішуються судами в порядку цивільного судочинства. Традиційно цивільний процесуальний закон не містить жодного положення, яке б урегулювало специфіку визначення шкоди, завданої особі чи державі в різні способи. Таким чином, видається логічним виникнення критичних міркувань про необхідність виділення саме цієї категорії справ з посиланням на законодавчі акти, які містять специфічні положення щодо регулювання даної сфери суспільних відносин.

Розкрито невідповідність зазначеної новації загальній ідеології ст. 76 ЦПК України «Докази», частина перша якої містить дефініцію «докази», а частина 2 – перелік засобів доказування, які можуть використовуватися заінтересованими особами для підтвердження чи спростування обставин (фактів). У новації ж, яка аналізується, головним є акцентування уваги на законах, які містять положення, що виражають специфіку визначення шкоди у справах зазначеної категорії. Окрім того, як свідчить аналіз Законів України «Про банки і банківську діяльність» та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб», специфіка відшкодування такого роду шкоди складається не лише з конструктивних елементів механізму доказування.

Ключові слова: Цивільний процесуальний кодекс України, справи про відшкодування шкоди, докази, засоби доказування.

Grabovska Oksana. On advisability of supplement of Part 2 of Article 76 of Civil Procedural Code of Ukraine

The analysis of content of the provision "novation", enshrined in Part 2 of Art. 76 of the Civil Procedural Code of Ukraine (hereinafter – CPC of Ukraine), according to which the features of determining the damage caused by the withdrawal of the bank from the market or liquidation of bank on the basis of illegal individual acts of National Bank of Ukraine, Deposit Guarantee Fund of Individuals, Ministry of Finance of Ukraine, National Commission on Securities and Stock Market, decisions of the Cabinet of Ministers of Ukraine to persons, which on the date of adoption of such individual acts or decisions, respectively, had the status of members of such a bank, are established by the Law of Ukraine "On Banks and Banking" and the Law of Ukraine "On Deposit Guarantee System of Individuals".

Given the established traditions of formation and location of provisions in CPC of Ukraine, doubts about the consolidation of this provision in the CPC of Ukraine in general, and in Part 2 of Art. 76 in particular, were expressed.

It is alleged that cases of this category are a type of damages cases that are considered and decided by courts in civil proceedings.

Traditionally, the civil procedural law does not contain any provision that regulate the specifics of determining the damage caused to a person or the state in different ways. Thus, it seems logical to arise critical considerations about the relevancy to allocate this category of cases with reference to legislation that contains specific provisions for the regulation of this area of public relations.

Inconsistency of this novation with the general ideology of Art. 76 CPC of Ukraine "Evidence", part one of which contains the definition of "evidence", and part 2 – a list of means of proof that can be used by concerned parties to confirm or refute the circumstances (facts).

The main thing in analyzed novation is to focus on laws that contain provisions that express the specifics of determining the damage in cases of this category/

In addition, analysis of the Laws of Ukraine "On Banks and Banking" and "On Deposit Guarantee System for Individuals" suggests that specifics of compensation for such damage consists not only of structural elements of proof mechanism.

Key words: *Civil procedural code of Ukraine, damages cases, means of proof.*

Трансформація цивільного процесуального законодавства України, результатом якої стало прийняття у 2017 р. нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), продовжується й дотепер. Зокрема, у 2020 р. Законом України № 590-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» ЦПК України доповнено низкою положень, які викликали багатоаспектний інтерес. Серед них – положення, в якому законодавець акцентує увагу на законодавчих актах, що містять специфіку визначення судом шкоди, завданої у результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку. Такими актами є Закон України «Про банки і банківську діяльність» та Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» (ч. 2 ст. 76 ЦПК України) [1].

Закріплення зазначеного положення у ЦПК України загалом та безпосередньо у Главі 5 «Докази та доказування» викликало інтерес як з точки зору самої логіки закріплення, так і з точки зору практич-

ної, інтерпретаційної, інформаційної, оціночної тощо складових функцій законодавчої техніки.

Метою статті є здійснення наукового аналізу змісту новації, закріпленої у ч. 2 ст. 76 ЦПК України Законом України № 590-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності», коректності її закріплення в ЦПК України, у Розділі 5, та у ч. 2 ст. 76, значення для оптимізації захисту прав, свобод чи інтересів в порядку цивільного судочинства.

Донедавна ст. 76 ЦПК України складалася з двох частин: ч. 1 містила дефініцію «докази», а ч. 2 – перелік засобів доказування у цивільному судочинстві. Такий склад положень логічно відповідав назві статті – «Докази», адже сутність доказів зазвичай пов'язують саме з інформаційної складової та процесуальних джерел її отримання.

У 2020 р. Законом України № 590-ІХ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення механізмів регулювання банківської діяльності» ч. 2 ст. 76 ЦПК України доповнено положенням наступного змісту: Особливості визначення шкоди, завданої у результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної

комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку, встановлюються Законом України «Про банки і банківську діяльність» та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Отже, в такий спосіб законодавцем акцентовано увагу правозастосовувача на актах, які містять специфічні положення щодо визначення шкоди, завданої у результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку – Законах України «Про банки і банківську діяльність» та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Зазначені закони у даній сфері суспільних відносин посідають особливе місце, оскільки саме ними урегульовано порядок віднесення банку до категорії неплатоспроможних і виведення банку з ринку, а також ліквідації банку. Окрім того, Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає порядок забезпечення захисту законних інтересів вкладників і клієнтів банків (ст. 1), а одним із напрямів правового регулювання Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» є порядок виплати Фондом гарантування вкладів фізичних осіб відшкодування за вкладами (ч. 1 ст. 1), адже участь банків у Фонді гарантування вкладів фізичних осіб є обов'язковою з дня отримання будь-яким банком банківської ліцензії, і кожен банк зобов'язаний сплачувати до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб відповідні збори (ст. 17). Таким чином, бланкетність новації, про яку йдеться, є логічною.

Визначення судом шкоди, завданої у будь-який спосіб, ґрунтується на встановленні відповідних юридичних фактів (обставин) та доказах, які подаються до суду з метою їх підтвердження. Так само визначається і шкода, завдана в результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового

ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку. Очевидно, ця обставина й зумовила розміщення новації, яка аналізується, у ч. 2 ст. 76 ЦПК України.

Аналіз Законів України «Про банки і банківську діяльність» та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» в контексті виявлення специфіки визначення шкоди у справах даної категорії сприяв виявленню таких складових частин юридичної природи завданої шкоди: по-перше, шкода має бути завдана в результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку, по-друге – така шкода має бути завдана у зв'язку із виданням протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерством фінансів України, Національною комісією з цінних паперів та фондовим ринком, рішенням Кабінету Міністрів України. Таким чином, простежується безпосередня залежність, взаємозв'язок факту завдання шкоди, який встановлюватиметься судом та її розмір із зазначеними обставинами, а отже, вони підлягають встановленню. Та якщо вони підлягають встановленню, таким чином наявними мають бути докази, які їх підтверджують.

Встановлення такого роду юридичних фактів – компетенція адміністративної юстиції. Відповідно до ст. 79 Закону України «Про банки і банківську діяльність» оскарження рішень (індивідуальних актів) Національного банку України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних, про відкликання у банку банківської ліцензії та ліквідацію банку встановлюється Кодексом адміністративного судочинства України. Відшкодування ж шкоди, завданої учаснику банку внаслідок протиправного (незаконного) віднесення банку до категорії неплатоспроможних, відкликання у банку банківської ліцензії та ліквідації банку, здійснюється в порядку цивільного судочинства. Таким чином, рішення адміністративного суду має преюдиціальне значення для суду загальної юрисдикції, який розглядає справу про відшкодування завданої шкоди.

Про тісний правовий зв'язок рішення адміністративного суду з доказовою базою в справах даної категорії йдеться у ч. 3 ст. 5 ЦПК України, якою встановлено єдиний спосіб захисту прав осіб, які є (були) учасниками банку і права та інтереси яких були порушені внаслідок виведення неплатоспроможного банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправного (незаконного) індивідуального акта Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішення Кабінету Міністрів України – відшкодування завданої шкоди у грошовій формі. Відповідно, факт протиправності (незаконності) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України має бути підтверджений доказами, які дозволять суду дійти відповідних висновків та ухвалити законне і обгрунтоване рішення, і серед таких доказів рішення адміністративного суду посідає належне місце.

Окрім специфічних юридичних ознак справ даної категорії, наведених вище, у контексті доказування фактів (обставин) оригінальним є також положення ст. 79-1 Закону України «Про банки і банківську діяльність», яким встановлено обов'язок суду прийняти звіт аудиторської фірми про стан фінансово-господарської діяльності банку та заборона його відхилення. При цьому звіт аудиторської фірми про стан фінансово-господарської діяльності банку прирівнюється до висновку експертизи, призначеної відповідно до процесуального законодавства України.

З огляду на основоположні засади цивільного судочинства та цивільного процесуального доказування зазначене положення не слід сприймати в абсолютному сенсі. Обов'язок прийняти та не відхиляти не означає наявність якихось переваг у доказовій силі звіту аудиторської фірми про стан фінансово-господарської діяльності банку, такий звіт оцінюється судом з дотриманням положення ч. 2 ст. 89 ЦПК України, відповідно до якого жодні докази

не мають для суду заздалегідь встановленої сили.

Категорія справ, про яку йдеться і яка безпосередньо пов'язана з предметом позовів у таких справах, зобов'язує зазначити, що серед інших обставин істотною умовою прийняття судом рішення про відшкодування шкоди у них є встановлення факту перебування позивача в статусі учасника банку на дату видання протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національним банком України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерством фінансів України, Національною комісією з цінних паперів та фондовим ринком, рішень Кабінетом Міністрів України. Отже, іще одним із фактів (факторів), що встановлюється судом у таких справах, є статус учасника банку, якими, згідно із ст. 2 Закону України «Про банки і банківську діяльність» є засновники банку, акціонери банку і пайовики кооперативного банку.

Аналіз Закону України «Про банки і банківську діяльність» на предмет виявлення специфіки доказування та встановлення фактів (обставин) дозволив виявити певний дисонанс між положеннями ЦПК України, якими урегульовано обов'язки доказування в цивільних справах з положенням ст. 79¹ зазначеного Закону. Зокрема, ч. 3 ст. 12, ч. 1 ст. 81 ЦПК України обов'язок доказування і подання доказів покладають на обидві сторони, а також на інших учасників справи. Стаття ж 79¹ Закону України «Про банки і банківську діяльність» містить імперативне положення про те, що обов'язок доказування завданої шкоди та її розміру покладається на учасника банку.

Таким чином, немає сумніву в тому, що Закон України «Про банки і банківську діяльність» та Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» містять положення, які становлять специфіку визначення судами шкоди, завданої в результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на

дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку, а отже, й специфіку доказування учасниками справи та встановлення судом фактів і обставин. Проте видаються логічними міркування з приводу доцільності закріплення положення, про яке йдеться, в ЦПК України загалом, та у ч. 2 ст. 76 «Докази» зокрема.

Будь-яка справа про відшкодування шкоди, яка розглядається та вирішується в порядку цивільного судочинства, має свою специфіку розгляду та вирішення, в тому числі й у частині кваліфікації завданої шкоди, доказів та доказування.

Право на відшкодування шкоди (майнової та моральної) закріплено у Цивільному кодексі України (ст. 22, 23). Зазначені статті сприймаються як своєрідна декларація права на відшкодування збитків (шкоди) різного характеру. Низка інших положень Цивільного кодексу України гарантують, зокрема, право на відшкодування шкоди, завданої власникові земельної ділянки, житлового будинку, інших будівель у зв'язку із зниженням їх цінності (ст. 394), відшкодування збитків, завданих порушенням зобов'язання (ст. 623), встановлюють строки позовної давності, наприклад, що застосовуються до вимог, які випливають з договору найму (ст. 786), до вимог щодо неналежної якості роботи (ст. 863) тощо.

Окрім Цивільного кодексу України, специфічні положення, які складають зміст юридичної природи шкоди, містяться й у відповідних законодавчих актах, якими урегульовується відповідний вид суспільних відносин. Наприклад, специфіка матеріальної відповідальності працівників за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації, та гарантії при її покладенні встановлено Главою XI Кодексу законів про працю України. Як специфічні можна виділити такі положення: працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків; під час покладення матеріальної відповідальності права і законні інтереси працівників гарантуються шляхом встановлення відповідальності тільки за пряму дійсну шкоду, лише в межах і порядку, перед-

бачених законодавством, і за умови, коли така шкода заподіяна підприємству, установі, організації винними протиправними діями (бездіяльністю) працівника. Ця відповідальність, як правило, обмежується певною частиною заробітку працівника і не повинна перевищувати повного розміру заподіяної шкоди, за винятком випадків, передбачених законодавством тощо (ст. 130 Кодексу). Специфічними є також положення Кодексу законів про працю України, якими встановлено випадки обмеженої матеріальної відповідальності (ст. 133), повної матеріальної відповідальності (ст. 134), порядок визначення розміру шкоди (ст. 135³), обов'язок доказування наявності умов для покладення матеріальної відповідальності працівника (ст. 138) та інші.

Прикладів видів шкоди, законодавчої специфіки їх визначення в судовому порядку можна навести безліч, у зв'язку із чим видається логічним виникнення питання про причини акцентування уваги законодавцем лише чи саме на справах про визначення шкоди, завданої у результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку.

Окрім сумніву із приводу доцільності закріплення новації, яка аналізується, в ЦПК України загалом виникає також сумнів щодо доцільності її закріплення у ч. 2 ст. 76 ЦПК України «Докази». Із цього приводу видається обґрунтованим зазначити: критерій «особливості визначення шкоди», який є її лейдмотивом, складається з багатьох складових частин, зокрема, з специфіки самої шкоди та форми її відшкодування, суб'єктів звернення із відповідними позовами, розподілу обов'язків у доказуванні юридичних обставин (фактів) та інших важливих умов вирішення справ даної категорії, про що йдеться у Законах України «Про банки і банківську діяльність» та «Про систему

гарантування вкладів фізичних осіб». Основа ж конструкції ст. 76 ЦПК України складається з двох змістовних складових частин: дефініції «докази» та джерел доказової інформації, які можуть використовуватися у цивільному судочинстві для підтвердження обставин (фактів) предмета доказування. Таким чином, дисонанс є очевидним.

Міркування про доцільність доповнення ч. 2 ст. 76 ЦПК України положенням, яке аналізувалося, не може не викликати припущень про можливість подальшого закріплення у цивільному процесуальному законодавстві положень, які регулюватимуть специфіку провадження в окремих чи найбільш розповсюджених у цивільній процесуальній практиці справ, що доповнення ч. 2 ст. 76 – своєрідний старт у цьому напрямі. У даному зв'язку видається, що наповнення ЦПК України новими положеннями потребує переконливої аргументації, виваженості, врахування найбільш важливих складових частин законодавчої техніки тощо.

Висновки.

1. Кожна цивільна справа про відшкодування шкоди має свою специфіку законодавчої регламентації в частині порядку визначення шкоди. Справи про відшкодування шкоди, завданої у результаті виведення банку з ринку або ліквідації банку на підставі протиправних (незаконних) індивідуальних актів Національ-

ного банку України, Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Міністерства фінансів України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, рішень Кабінету Міністрів України особам, які на дату прийняття таких індивідуальних актів або рішень, відповідно, мали статус учасників такого банку, – один з різновидів масиву цивільних справ про відшкодування шкоди. Таким чином, закріплювати у ЦПК України окреме положення з вказівкою на акти, які містять специфіку законодавчої регламентації справ даної категорії, недоцільно.

2. Видається помилковим розміщення новації, про яку ідеться, у ч. 2 ст. 76 ЦПК України «Докази», адже головною ідеєю її закріплення було акцентування уваги правозастосовувача на Законах України «Про банки і банківську діяльність» та «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» як таких, що визначають специфіку визначення шкоди у справах даної категорії.

3. Ураховуючи зміст ст. 76 ЦПК України «Докази», у частині першої якої закріплено поняття «докази», а у частині другій – перелік засобів доказування, очевидно стає невідповідність новації, яка досліджувалася, її загальному змісту та призначенню, адже критерій «особливості відшкодування шкоди...» є багатоконпонентним і містить не лише складові частини, пов'язані із доказами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний процесуальний кодекс України 2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.